

KOLMETEISTKÜMNES PÜHAPÄEV PÄRAST NELIPÜHA AD 2020

Õp 18:4–8.21 (Jk 3:2–12; Mt 12:33–37)

- 4 Sõnad mehe suust on sügav vesi, tarkuseallikas on vulisev oja.
- 5 Ei ole hea olla õela poolt, et õiget kohtus väärata.
- 6 Albi huuled toovad riidu ja tema suu kutsub lööke.
- 7 Albi suu on hukatuseks temale enesele ja ta huuled on püüdepaelaks ta hingele.
- 8 Keelepeksja sõnad on nagu maiuspalad ja lähevad otse sisikonna soppidesse.
- 21 Surm ja elu on keele võimuses, ja kes seda armastab, saab süüa selle vilja.

Sissejuhatus

[Saalomoni] Õpetussõnade raamat (heebrea keeles מְשָׁלֵי שְׁלֹמֹה)¹ kuulub heebrea Piiblis «kirjutiste» (כְּתוּבִים) hulka. Tegemist on nn tarkusekirjandusega, milles käsitletakse nii igapäevaelu keskseid väärtusküsimusi kui ka inimelu mõtet laiemalt, rajatuna jumalakartusele ning sellest võrsuvale tarkusele: «Issanda kartus on tarkuse algus ja Kõigepühama äratundmine on arukus.» (Õp 9:10)

Õpetussõnade raamatu otstarve ja eesmärk on raamatu enda alguses sõnastatud järgmiselt: «Saalomoni, Taaveti poja, Iisraeli kuninga õpetussõnad tarkuse ja õpetuse tundmaõppimiseks, mõistlike sõnade mõistmiseks, et võtta õpetust targaks käitumiseks, õigluseks ja õiguseks ning õigeks eluviisiks, et anda kogenematuile oidu, noortele teadmisi ja otsustusvõimet.» (Õp 1:1–4)

Kuigi kogu raamat on pealkirjastatud Saalomoni õpetussõnadena, koosneb see üsna selgesti eristatavatest osadest, millest osa on omistatud Saalomonile (Õp 1:1–22:16), osa anonüümsetele «tarkadele» (Õp 22:17–24:39) ning osa massalasele Agurile (Õp 30) ja Massa kuningale Lemuelile (Õp 31). Ei Aguri ega Lemueli puhul ole teada, milliste ajalooliste isikutega on tegemist. Juudi traditsioonis on esimest peetud Saalomoni enda pseudonüümiks², teist on samastatud Hiskija või Joosijaga³. Raamatu tuumiku moodustab kahtlemata selle teine osa (Õp 10:1–22:16), mis sisaldab 375 kaheosalist⁴ õpetussõna, millest suurem osa on antiteesilised.

Jättes siinkohal kõrvale uuema aja kriitikute seisukoha, mille järgi Õpetussõnade

¹ Sõna מְשָׁלֵי – «õpetussõna», «juhtnõor», «võrdpilt» – tuleneb verbist מָשַׁל – «juhtima», «suunama», «valitsema».

² Nimi אַגּוּר tuleneb verbist אָגַר – «koguma».

³ Nimi לְמוּאֵל võib tähendada «Jumalale», «Jumalalt», «Jumala poolt» – Septuaginta tõlgibki ἄπό θεοῦ.

⁴ Ainsaks erandiks on Õp 19:7.

raamatul pole midagi pistmist Saalomoniga, võib pidada tõenäoliseks, et raamatu koostamisaeg ulatub 10. sajandist eKr kuni hiljemalt Pärsia ajani 5. sajandil eKr.

Õpetussõnade raamatu sõnum on universaalne, kuid pole suunatud otseselt mitte niivõrd rahvale või inimkonnale tervikuna, kuivõrd üksikisikule: «Kuule, mu poeg, oma isa õpetust ja ära jäta tähele panemata oma ema juhatust, sest need on su peale ilupärjaks ja kaela ümber keeks!» (Õp 1:8j)

Keelelisi märkuseid

Sõnad – דָּבַר – sõna דָּבַר tuleneb verbist דָּבַר – «kõnelema», «rääkima» – ning tähendab korrastatud, mõtestatud ja ka loovat kõnet (sõna), mis ei pruugi mitte ainult tähistada, vaid ka põhjustab seda, millest kõneldakse.

Sügav vesi – מִים עֲמֻקִּים – võiks tõlkida ka «sügavad veed». Sõna עֲמֻק – «sügav» – kaastähenduseks on ka «väljauurimatu», «äraarvamatu». Sõnal מִים – «vesi/veed» võib kujundlikult olla nii positiivne kui negatiivne tähendus: see võib tähistada külluslikkust, viljakust, elu ja elujõudu, aga ka näiteks suurt ja ähvardavat hädaohtu.

Tarkuseallikas – מְקוֹר הַכֶּמֶה – sõna מְקוֹר – «allikas» – tuleneb verbist קוֹר – «[auku] kaevama», «[kaevu] puurima».⁵ Sõna הַכֶּמֶה – «tarkus» – ei tähista mitte niivõrd teadmisterohkust, kuivõrd elutarkust.

Vulisev – נִבֵּעַ – sõna נִבֵּעַ tähendab «[välja] voolama», ka «pulbitsema».⁶

Oja – sõna נַחַל võib tähistada pidevalt voolavat oja või jõge, ent samuti suure vihma järel tormlevat mägi- või kõrbejõge.

Ei ole hea olla õela poolt – שָׂאֵת פְּנִי-רָשָׁע לֹא-טוֹב – sõna שָׂאֵת tähendab «üles tõstma», «kandma», «toetama», «välja kannatama».⁷ Sõna רָשָׁע tähendab «õel», «paheline», «süüdlane».

Õiget – sõna צְדִיקִק tähendab «õiglane», «siiras», «sirgjooneline», «kooskõlas tõega», «vaba valest ja rikutusest».

Kohtus – בְּמִשְׁפָּט – sõna מִשְׁפָּט tähistab eeskätt kohtumõistmist ja -otsust, laiemalt ka igasugust [Jumala] seadust, korraldusi ja seadmisi (juhtnööre).

⁵ Niisiis ei ole tegemist mitte kaugelt näha, purskava allikaga, vaid taolisega, mis on varjatud, mille leidmiseks tuleb vaeva näha.

⁶ 1739. aasta Piiblis «...kui jõggi, mis ülleskedab».

⁷ 1739. aasta Piiblis «Ei olle mitte hea öäläst luggu piddada».

Väärata – לְהַטוֹת – sõna נָטָה tähendab siinkohal «õigust väänama».⁸

Albi – sõna אַלְבִּי – «alp», «rumal»⁹ – tähendusvarjundiks on teatav (ka enese täis õgimisest tulenev) tuimus¹⁰.

Huuled – שְׁפָתַי – sõna שָׁפָה – «huul» tähistab ülekantult ka [huulte-] kõnet.

Toovad – יִבְאוּ – sõna בָּאוּ tähendab nii «[sisse] tooma» kui ka «saavutama».

Riidu – בָּרִיב – sõna רִיב tähendab «riid», «tüli», «pahandus», «vastasseis».

Kutsub lööke – לְמַהֲלֵמוֹת יִקְרָא – ehk oleks parem tõlkida «hüüab hoopide järele».

On hukatuseks temale enesele – מִחֲפָהּ לוֹ – sõna מִחֲפָהּ tähendab «hirm», «häving», «kohkumine»¹¹.

Püüdepaelaks – sõna מוֹקֵשׁ tähendab «püünis», ka «peibutis».

Keelekandja – sõna נִרְגַן tähendab «sosistama», «taga rääkima», «keelt kandma».

On nagu maiuspalad – כְּמַתְּלֵה־מִים – sõna לָהֵם tähendab «isukalt (ahnelt) kugistama».¹²

Lähevad – יִרְדּוּ – sõna יָרַד tähendab «alla minema», «laskuma».

Keele võimuses – בְּיַד־לְשׁוֹן – sõnasõnalt «keele käes».

Ja kes seda armastab – וְאִהְבֶּיהָ – sõna אָהַב – «armastama» – tähendusvarjundiks on «[kellegi järele] õhkama».

Saab süüa – יֵאָכַל – sõna אָכַל tähendab eeskätt «[lõpuni] ära sööma».

⁸ Sõna «väärama» (ÕS 2016: *kõikuma panema, ümber lükkama, kukutama*) ei ole siin tõlkevastena kuigi õnnestunud valik. 1739. aasta Piiblis on – eriti sõna «õige/sirge» erinevaid tähendusvarjundeid silmas pidades, tõlgitud väga tabavalt: «...ühhe õige õigust kohtus kõwweraks pöördä».

⁹ Vanas Testamendis kasutatakse seda sõna ainult Psalmides, Õpetussõnades ja Koguja raamatus, kokku 70 korda, neist 49 Õpetussõnade raamatus.

¹⁰ Nagu näiteks: ««Sa oled kõige tuimem inimeseloom maailmas,» ütles köster, ära nähes, et tema nõu enam ei aita.» (Oskar Luts, Kevade)

¹¹ 1739. aasta Piiblis «...teeb temmale ehmatust».

¹² 1739. aasta Piiblis on see salm tõlgitud «Kelepeksia sannad on kui naljakad, ja siiski lähhäwad nemmad süddame pohja.»

Sisuline analüüs

Õpetussõnade raamatu 18. peatükk sisaldab mitmesuguseid praktilisi tõdemusi, mille üldkokkuvõtteks võiks olla salm 20: «Oma suu viljast saab mehe kõht täis, ta küllastub oma huulte saagist.», ehk evangeeliumi sõnadega öeldes: «Hea inimene võtab heast varamust head ja kuri inimene võtab kurjast varamust kurja.» (Mt 12:35)¹³

Sõna כָּבֵד – «sõna», «kõne» – kasutatakse Õpetussõnade raamatus 36 korda. Seda ei ole palju (kokku kasutatakse seda sõna Vanas Testamendis 1439 korda), ent siiski on tegemist väga olulise mõistega, mis ei tähista mitte ainult kõneldud sõnu, vaid ka taotlusi, laiemalt elu- ja mõtteviisi ning ka kõneleja [õiget või ülekohtust] olemust, täpselt selles mõttes, mida väljendavad Jeesuse sõnad: «Sest suu räägib sellest, millest süda on tulvil.» (Mt 12:34)

Jutluse aluseks oleva lõigu esimese salmi puhul («Sõnad mehe suust on sügav vesi, tarkuseallikas on vulisev oja.») on raske öelda, kas tegemist on sünonüümse või antiteesilise parallelismiga. Esimesel juhul oleks tegemist läbinisti positiivse tõdemusega, mis oleks aga veidi sobitamatu eelnevate, läbinisti negatiivsete salmidega: «Albil pole head meelt arukusest, küll aga oma arvamuste avaldamisest. Kui tuleb ülekohtune, tuleb ka põlgus ja koos häbiga teotus.» (Õp 18:2j) Niisiis oleks ehk paslik tõlgendada Õp 18:4 antiteesilisena: [ülekohtuse] mehe sõnad on tumedad, äraarvamatud¹⁴, [õige] tarkusesõnad aga justkui selge, pulbitsev allikas. Mõeldes nüüd sellele, et igaüks saab kätte, mis ta on ise külvanud, oleks salmi esimene pool otsekui hoiatus omaenda kurjusesse uppumise eest ning teine pool julgustus jumalakartusel rajanevaks õiguseks ja sellest võrsuvaks tarkuseks, mis annab elu (ja hoiab elus) nagu värsket, pulbitsevat veega kõrbeallikas.

Järgmine salm («Ei ole hea olla õela poolt, et õiget kohtus väärata.») ei kõnele mitte niivõrd aktiivselt kohtus õela eest seismisest, vaid pigem sellest, et juba õela ja tema tehtud ülekohtu sallimine (vrd ülal sõna נִשְׁנָה kohta öeldut) on võrdne õige (sirge – vt ülal sõna צְדִיקָה kohta öeldut) kõveraks väänamisega. Kuna originaalis kasutatakse selles salmis õelast kõneldes väljendit עֲשֵׂה לְךָ פֶּלֶא – sõnasõnalt «õela pale»¹⁵ –, võime kujutleda ka kõverpeeglit, mille sarnaseks siin taunitud teguviisi õigusemõistmise (ja laiemalt igasuguse arusaamise sellest, mis on õige ja mis väär, mis sirge ja mis kõver) muudab.

¹³ Kusjuures rõhk on sellel, et inimene saab eeskätt ise oma [ülekohtuste] sõnade ja tegude vilja osaliseks, isegi kui tema kavatsetu[d kuri] on suunatud teistele (vrd Gl 6:7: «Ärge eksige: Jumal ei lase ennast pilgata, sest mida inimene iganes külwab, seda ta ka lõikab.»)

¹⁴ Vrd nt Ps 64:7: «Nemad mõtlevad jultunud tegudele: «Me oleme valmis, kava on hästi kavatsetud!» Sest sügav on mehe sisemus ning süda.»

¹⁵ Niisiis võiks salmi esimese poole tõlkida ka: «Ei ole hea sallida õela palet...»

Sõna $\alpha\lambda\beta$ – «õel», «ülekohtune» – kasutatakse Õpetussõnade raamatus 76 korda. On kaheldav, kas veidi vähem, kuigi samuti üsna ohtralt (49 korda) kasutatud sõna $\alpha\lambda\beta$ – «alp», «rumal» – saab mõista päriselt selle sünonüümina, ent teatav sisuline seos nende vahel on ilmselge: kui Issanda kartus on «tarkuse algus» (Õp 9:10) ja «kurja vihkamine» (Õp 8:13) ning kui albid omakorda vihkavad tarkust (vrd Õp 1:22), ei saagi olla teisiti, kui et alp kipub olema ühtlasi ka ülekohtune. Pealegi «albile meeldib teha häbitegusid» (Õp 10:23), ning kui mitte kellelegi teisele, siis vähemalt iseendale teeb ta igal juhul kurja: «Albi huuled toovad riidu ja tema suu kutsub lööke. Albi suu on hukatuseks temale enesele ja ta huuled on püüdepaelaks ta hingele.» (Õp 18:6j)

Ühtlasi on nende sõnade taga tõdemus, et albile meeldibki palju rääkida – või nagu teisel mõista antakse: kõnepidamatuse all kannatav inimene on albistki albim – vrd Õp 29:20. Pealegi on väljaspool igasugust kahtlust, et on raske leida magusamat kõneainet kui kellestki halva rääkimine: «Keelepeksja sõnad on nagu maiuspalad ja lähevad otse sisikonna soppidesse.» (Õp 18:8) See salm on aga mõeldud hoiatuseks ka kuulajale: keelepeks pole magus mitte ainult kõnelejale, vaid kõditab kuulajagi kõrvu ja võib teda lausa kontrollimatult mõjutada. Sõnasõnalt öeldakse siin, et keelepeksu, laimu- ja kuulujutte iseloomustab see, et me kõik oleme (paraku) valmis neid valimatult, isukalt neelama, lausa kugistama, ja enne, kui märkame, on nad juba meie sisemuses (kust, kui sama võrdpilti jätkata, nad kipuvad väljuma üsna kiiresti ning endisest veelgi ropumal ja lehkavamal kujul¹⁶).

Lõppkokkuvõtteks: «Surm ja elu on keele võimuses, ja kes seda armastab, saab süüa selle vilja.» (Õp 18:21) Eeskätt puudutab see inimest ennast¹⁷, aga kahtlemata ei jäta puudutamata ka teisi. Sõna $\alpha\lambda\beta$ – «surm», «suremine» – tuleneb verbist $\alpha\lambda\beta$, mis ei tähenda mitte ainult «surema», vaid ka «tapma» ja «hukkama», ning ilmselt igaüks on kogenud, et öelad, ülekohtused sõnad kuuluvad siin maailmas kõige hävitavamate relvade hulka.

Mõeldes sõnale $\alpha\lambda\beta$ – «elu» –, mis tuleneb verbist $\alpha\lambda\beta$ – «elama» –, tasub meeles pidada, et see ei ole kuigi kaugel teisest, üsna sarnasest verbist $\alpha\lambda\beta$ – «olema» –, millest pärineb ka Jumala nimi $\alpha\lambda\beta$. Issanda kartus on tarkuse algus ning tõeline tarkus on «elupuuks neile, kes sellest kinni haaravad» (Õp 3:18) Jeesus ütleb, et meie üle mõistetakse kohut meie sõnade järgi (vrd Mt 12:36j), ja nii annab see, kuidas inimene oma keelt tarvitab, märku nii sellest, mis on tema sees¹⁸, kui ka sellest, milline saab olema tema igavene saatus.

¹⁶ Vrd Mk 7:15: «Väljaspool inimest ei ole midagi, mis tema sisse minnes võiks teda rüvetada, vaid see, mis inimesest välja tuleb, rüvetab inimest.»

¹⁷ Vrd Õp 18:20: «Oma suu viljast saab mehe kõht täis, ta küllastub oma huulte saagist.»

¹⁸ Vrd Mt 12:34: «Sest suu räägib sellest, millest süda on tulvil.»

Jutluseks

EELK Kirikukäsiraamatu järgi on Nelipühale järgneva kolmeteistkümnenenda pühapäeva teemaks «Jeesus – meie aitaja». Seda teemat on esmapilgul üsna raske seostada kirikukäsiraamatu lugemiskavas teiseks lugemisaastaks antud pühakirjatekstidega, mille keskmes on eeskätt hoiatus keele ja sõnadega kurja tegemise eest. Teatava seose pühapäeva teemaga võib leida Epistli (Jk 3:2–12) tõdemuses, et «igasuguste loomade ja lindude, roomajate ja mereelajate loomust suudab taltsutada ja ongi taltsutanud inimese loomus, aga ükski inimene ei suuda taltsutada keelt, seda kärsitut pahategijat, mis on tulvil surmavat mürki» (Jk 3:7j) – ja see tähendab, et kuna inimene ise seda ei suuda, vajab ta Jumala abi. Kirikukäsiraamatus öeldakse: «Inimene on kutsutud ülistama Jumala nime. Patt takistab meid seda tegemast, kuid Jeesus võib anda meile avatud silmad, kuulvad kõrvad ja Jumala tegusid ülistava keele. Jeesuse teod annavad tunnistust Tema armastusest ja väest aidata hädas olevaid inimesi.»

Pühapäeva Evangeelium (Mt 12:33–37) toob meieni Jeesuse hoiatuse mitte ainult sõnade kuritarvitamise eest, vaid veelgi enam meeldetuletuse, et sõnad on vaid vili, väline märk sellest, mis on inimese sees – ning kui kellegi sõnad on kurjad, siis ei saa ta ise olla teistsugune: «Teie rästikute sugu, kuidas te võiksitegi rääkida head, kui te olete kurjad?» (Mt 12:34) Mis seda rästikute sugu – s.t meid kõiki, kui oleksime jäetud iseenda hooleks – ees ootab, on ühemõtteliselt selge: «...su sõnadest mõistetakse sind süüdi¹⁹.» (Mt 12:37)

Tänu Jumalale ei ole me jäetud iseenda hooleks, vaid meil on «eestkostja Isa juures, Jeesus Kristus, kes on õige, ning Tema on lepitusohver meie pattude eest, kuid mitte üksnes meie, vaid ka terve maailma pattude eest» (1Jh 2:1j).

Jutluse võib üles ehitada näiteks järgmiste punktidenä:

1. Kui Õpetussõnade raamat kõneleb tarkusest, siis ei pea ta silmas mitte niivõrd teadmisterohkust, kuivõrd elutarkust ning sellest tulenevat oskust õigesti (ka päris pragmaatiliselt õigesti, s.t endale kasulikult ja mitte kahjulikult) elamist ja käitumist. Aga mitte ainult seda, vaid midagi veelgi tähtsamat: nagu tõeline tarkus võrsub üksnes Issanda kartusest, nii tähendab tõeline tarkus ka seda, et inimene elab Issanda kartuses – mitte ülekohtus ega kõveruses, vaid tões ja õiguses.
2. Kuigi õelus (ülekohus) ja alpus või rumalus ei ole sünonüümid, on nad teineteisega väga tihedalt, võib-olla koguni lahutamatu seotud. Alp ei ole mitte ainult see, kes on rumal teadmiste vähesuse tõttu, vaid alpus tähendab ka iseennast täis ja enesega rahul olemist, mis toob kaasa üleoleva suhtumise nii teistesse inimestesse kui viimaks Jumalasse. Ja see tähendab, et albist saab õige kiiresti ülekohtune, kes teeb kurja iseendale (nii ajalikult kui igavesti), aga paraku ka paljudele teistele.

¹⁹ Või «hukka», nagu 1968. aasta piiblitõlkes.

3. Nii Vana Testament, Epistel kui Evangeelium hoiatavad selle eest. See hoiatus on seda tõsisem valdava tõdemuse tõttu, et inimene on selle kõige vastu võimetu: me ei suuda kontrollida ei oma keelt, oma sõnu ega viimselt omaenda olemust ega saatust. Miks? Sest me oleme patust rikutud ja nõrgestatud ja meil polegi mingit muud lootust kui üksnes Jumala arm meie Lunastajas Jeesuses Kristuses. Meie oma sõnadest mõistetakse meid pigem süüdi, Jumala lihaksaanud Sõnas aga õigeks.